

Εθνικό Δίκτυο “Ελιά”

Ελιά-Λάδι-Ολυμπιακοί Αγώνες-Παναθήναια

Παιδαγωγικό Υλικό
για τους εκπαιδευτικούς

Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Κρετένων

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΕΠΕΑΕΚ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ
ΣΥΓΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΤΑΜΕΙΟ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Η ΠΑΙΔΕΙΑ ΣΤΗΝ ΚΟΡΥΦΗ
Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Εκπαίδευσης και Αρχικής
Επαγγελματικής Κατάρτισης

ΕΘΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΝΕΟΤΗΤΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΘΕΜΑΤΩΝ

1) ΠΑΥΣΑΝΙΟΥ ΕΛΛΑΔΟΣ ΠΕΡΙΗΓΗΣΙΣ

Ηλιακά
(Εκδοτική Αθηνών)

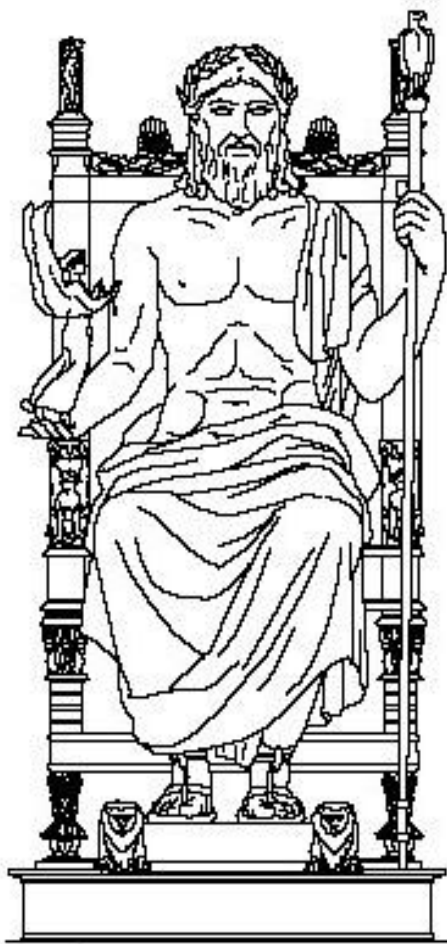
Κεφ. 7. : ... Η αρχή των Ολυμπιακών Αγώνων. Από τους υπερβόρειους (το λαό που ζει πέρα από το Βόρειο άνεμο) ο Ηρακλής έφερε στην Ολυμπία τον κότινο. Όταν γεννήθηκε ο Δίας, η Ρέα ανάθεσε τη φρούρηση του παιδιού στους Ιδαίους δακτύλους που οι ίδιοι λέγονταν και Κουρήτες και που είχαν έρθει από την Κρητική Ίδη, δηλ. στον Ηρακλή, τον Παιωναίο, τον Επιμήδη, τον Ιάσιο και τον Ίδα. Ο Ηρακλής που ήταν ο μεγαλύτερος σε ηλικία, χάριν παιδιάς, έβαλε τους αδερφούς του να τρέξουν, και τον νικητή τον τίμησε με στεφάνι αγριελιάς. Την αγριελιά την είχαν τόσο άφθονη, ώστε κοιμώνταν σε φρεσκοκομμένα φυλλώματά της που τα έστρωναν κάτω. Η αγριελιά λένε πως μεταφέρθηκε από τον Ηρακλή στην Ελλάδα από τη γη των υπερβόρειων ανθρώπων, οι οποίοι κατοικούν πέρα από την έδρα του ανέμου Βορέα. Ο Λύκιος Ωλήν πρώτος στον ύμνο του για την Αχαΐα ανέφερε πως αυτή ήρθε στη Δήλο από τους υπερβόρειους εκείνους. Έπειτα ο Μελάνωπος ο κυμαίος στην ωδή του για την Ωπι και την Εκαέργη ανέφερε πως και αυτές ήρθαν στη Δήλο από τους υπερβόρειους ακόμη παλιότερα από την Αχαΐα. Για τους υπερβόρειους κάνει λόγο και ο Αριστέας ο προκοννήσιος, ο οποίος ίσως είχε ακούσει για αυτούς περισσότερα από τους ισηδόνες, στους οποίους αναφέρει στα ποιήματά του πως πήγε. (v. 7. 6-9)

Κεφ. 11. Περιγραφή του χρυσελεφάντινου αγάλματος του Δία, του θρόνου και του διακόσμου του.

... Ο θεός, κατασκευασμένος από χρυσάφι και ελέφαντα, παριστάνεται να κάθεται σε θρόνο. Στο κεφάλι φορεί στεφάνι που απομιμείται κλωνάρια ελιάς (V. 11. 1) Το τμήμα του δαπέδου που είναι μπροστά στο άγαλμα είναι στρωμένο όχι με άσπρη, αλλά με μαύρη πέτρα. Γύρω στη μαύρη αυτή πέτρα εξέχει κυκλικά μια κρηπίδα από μάρμαρο της Πάρου για να συγκρατεί το χυνόμενο λάδι. Το λάδι είναι ωφέλιμο στο άγαλμα της Ολυμπίας, επειδή εμποδίζει το ελεφαντόδοντο να φθείρεται από (την υγρασία που έχει) το ελώδες έδαφος στην Άλτη. Στην ακρόπολη όμως των Αθηνών για το ελεφαντόδοντο του αγάλματος του λεγομένου της παρθένου, είναι ωφέλιμο όχι το λάδι, αλλά το νερό. Η ακρόπολη δηλ. για το αρκετό της ύψος, έχει μεγάλη ξηρασία, και το άγαλμα που είναι καμωμένο από ελέφαντα χρειάζεται νερό ή δροσιά. Στην Επίδαυρο που ρώτησα γιατί δεν περιχύνουν το άγαλμα του Ασκληπιού ούτε με νερό ούτε με λάδι με πληροφορήσαν οι άνθρωποι του ιερού πως το άγαλμα του θεού και ο θρόνος έχουν γίνει πάνω σε πηγάδι. (V. 11. 10-11).

Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Κρεστένων

© C.H. Smith 1990
Perseus archive: 1990.03.0550
Olympia, reconstruction elevation of the statue of Zeus Enthroned by Phidias

Εικ.
Αναπαράσταση χρυσελεφάντινου
αγάλματος του Διός (Σχέδιο Κ.
Ηλιάκη).

Κεφ. 15. Το εργαστήριο του Φειδία. «Ελαία Καλλιστέφανος».

... Παρά τον οπισθόδομο (του ναού του Δία) είναι φυτρωμένη μια αγριελιά. Ονομάζεται «ελαία καλλιστέφανος», και υπάρχει η συνήθεια στους νικητές των Ολυμπίων να δίνονται στεφάνια με κλαδιά από αυτή. Κοντά στην αγριελιά υπάρχει βωμός για τις Νύμφες. Και αυτές ονομάζονται «καλλιστέφανοι». (v.15,3-4)

... Μια φορά κάθε μήνα οι ηλείοι θυσιάζουν πάνω σε όλους τους βωμούς που ανέφερα κατά ένα παλιό τρόπο: καίνε πάνω στους βωμούς λιβάνι με σιτάλευρο ζυμωμένο με μέλι. Πάνω στους βωμούς βάζουν και κλαδιά ελιάς. Για τη σπονδή χρησιμοποιούν κρασί. (v. 15, 10)

Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Κρεστένων

2) ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΑΔΑ (Εκδοτική Αθηνών)

Η οργάνωση των αγώνων.

Το έπαθλο.

Οι Ολυμπιακοί Αγώνες ήταν στεφανίτες: το μοναδικό βραβείο, το *άθλον*, για τους νικητές στην Ολυμπία ήταν ένα στεφάνι από κλαδί αγριελιάς, ο *κότινος*. Σύμφωνα με τον τοπικό μύθο στην Ηλεία οι αγριελιές βαστούσαν από την ελιά που φύτεψε ο Ηρακλής στον γυμνό τόπο του Κρονίου, φέρνοντάς την από τη χώρα των Υπερβορείων, όπου πήγε κυνηγώντας την αφιερωμένη στην Άρτεμη χρυσοκέρατη ελαφίνα. Αυτό το λέει ο Πίνδαρος, που προσθέτει ότι ο Ηρακλής βρήκε την περιοχή της Ολυμπίας άδενδρη να ψήνεται από τον ήλιο και σκέφτηκε να μεταφυτέψει εκεί ελιές, γιατί είναι δέντρα σκληρά και αντέχουν στην ξηρασία και στη ζέστη.

Σύμφωνα με την παράδοση, τον κότινο τον καθιέρωσε σαν έπαθλο ο Ίφιτος ύστερα από χρησμό του μαντείου των Δελφών. Ο Φλέγων θεωρεί ότι ο πρώτος αθλητής που στέφθηκε με τον κότινο ήταν ο Μεσσήνιος σταδιονίκης της 7^{ης} Ολυμπιάδας (752 π.Χ.), ο Δαϊκλής. Ο κότινος κοβόταν πάντα από την ίδια γέρινη αγριελιά, την Καλλιστέφανο, που φύτρωνε δεξιά από τον οπισθόδομο του ναού του Δία. Ένας *παις αμφιθαλής* (που η μητέρα του και ο πατέρας βρίσκονταν στη ζωή) έκοβε με χρυσό ψαλίδι τόσα κλαδιά από το δέντρο όσα ήταν και τα αγωνίσματα. ...

Η ηθική σημασία της βραβεύσεως στην Ολυμπία ήταν ανυπολόγιστη. Οι αθλητές αγωνίζονταν με ευθύτητα, με τιμιότητα και με αξιοπρέπεια μπροστά στα μάτια της συνταγμένης Ελλάδας για να αποκτήσουν ένα απλό στεφάνι, πολυτιμότερο όμως από οποιοδήποτε πλούτο, που θα το πρόσφεραν δώρο στον οίκο, στο γένος, στην πόλη, στους προγόνους ή στους θεούς. (σελ. 113)

Η προετοιμασία των αθλητών.

Οι εργάτες του αθλητισμού.

Γι αυτούς που είχαν ως έργο τους την προετοιμασία των αθλητών και γενικότερα τη σωματική αγωγή των νέων μας παραδίδονται τρία ονόματα, του παιδοτρίβη, του γυμναστή και του αλείπτη.

Ο αρχαιότερος από αυτούς ήταν ο παιδοτρίβης και το όνομά του προέρχεται από το ρήμα *τρίβω* με την έννοια του ασκώ, προετοιμάζω, προπονώ....

Ο γυμναστής που είχε ευρύτερη μόρφωση στην τέχνη της προπονήσεως καθόριζε τις λεπτομέρειες και το πρόγραμμα, και ο παιδοτρίβης το εφάρμοζε παρακολουθώντας τον αθλητή και δίνοντάς του τις σχετικές πρακτικές οδηγίες...

Εκτός από το γυμναστή και τον παιδοτρίβη, σημαντικό ρόλο έπαιζε και ο αλείπτης. Το έργο του ήταν να αλείφει με λάδι τα σώματα των νέων και των ανδρών που επρόκειτο να ασκηθούν. Αυτό το απλό στην αρχή έργο εξελίχθηκε σε επιστημονική μάλαξη των μυών του σώματος, που αποτέλεσε βαθμιαία ουσιαστικό μέρος και συμπλήρωμα της καλής προπονήσεως. Γιατί, με την πάροδο του χρόνου, πρόσεξαν πόσο ευεργετικά αποτελέσματα είχε η τεχνική μάλαξη των μυών πριν από τη γύμναση και, έπειτα, πόσο πολύ βοηθούσε στην «αποθεραπεία» και στην ξεκούραση του αθλητή που είχε επί πολλή ώρα προγυμναστεί μια ελαφριά και προσεκτική μάλαξη. Για αυτό και τους αλείπτες τους έλεγαν «ιατραλείπτες»

Πολλές φορές στα συγγράμματα των αρχαίων ο παιδοτρίβης, ο γυμναστής και ο αλείπτης συγχέονται. Έτσι τα γυμναστικά συγγράμματα τα έλεγαν και «αλειπτικά» και την προπόνηση την έλεγαν αλείφεσθαι και ξηραλοιφείν. (σελ.116-119)

Εικ. (σελ47)

Ένας αθλητής αποξέει από το σώμα του με τη σπλεγγίδα το λάδι, τη σκόνη και τον ιδρώτα μετά την προπόνησή του στο γυμνάσιο.

Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Κρεστένων

Εικ. (σελ. 119)

Η προετοιμασία των αθλητών στην παλαίστρα πριν τις ασκήσεις. Αριστερά ένας μικρός δούλος μαλάσσει το πέλμα ενός αθλητή. Ένας άλλος χύνει από τον αρύβαλλο λάδι στο χέρι του και ετοιμάζεται να αλείψει το σώμα του. Ο αθλητής στα δεξιά βγάζει προσεκτικά το ιμάτιό του.

Εικ. (σελ.120)

Ο αλείπτης μαλάσσει τους μυς ενός νέου κάτω από την επίβλεψη του γυμναστή του. Η επιστημονική μάλαξη των μυών του σώματος ήταν συμπλήρωμα για την καλή προπόνηση.

Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Κρεστένων

Εικ. (σελ. 121)

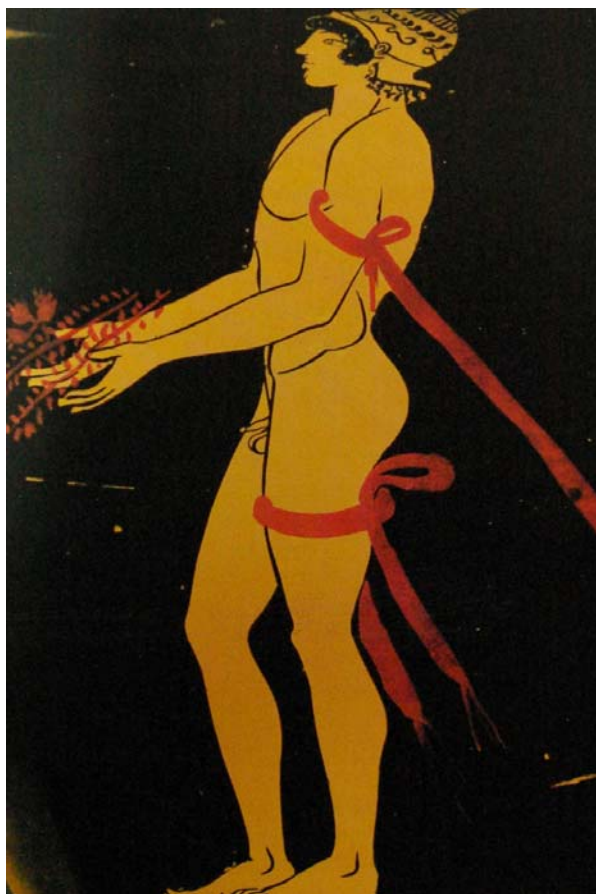
Νέοι που πλένονται μετά τις ασκήσεις.
Στα γυμνάσια υπήρχε ειδικά
διασκευασμένος χώρος, λουτρών, για να
καθαρίζουν το σώμα τους οι νέοι αθλητές
και να το δροσίζουν μετά τις ασκήσεις.

Τιμές στους νικητές.

Η ολυμπιακή νίκη

Η νίκη στην Ολυμπία, πίστευαν οι αρχαίοι, οφειλόταν στην εύνοια των θεών. Ο νικητής ήταν ο εκλεκτός τους...

Όταν ο ήλιος έριχνε τις πρώτες ακτίνες του πάνω από την ιερή Άλτη, με την ψυχή γεμάτη περηφάνεια ξεκινούσαν οι νικητές για το ναό του Δία όπου θα γινόταν η επίσημη στέψη. Γύρω στο κεφάλι τους είχαν δεμένη μια πορφυρή μάλλινη ταινία και στο δεξί χέρι κρατούσαν κλαδί φοίνικα. Τα διακριτικά αυτά τα είχαν δεχτεί αμέσως μετά τη νίκη τους από το χέρι του Ελλανοδίκη, ενώ ο κήρυκας διαλαλούσε το όνομά τους, το όνομα του πατέρα τους και της πατρίδας τους, και το πλήθος κραύγαζε συνεπαρμένο: *Τήνελλα καλλίνικε* (εύγε ένδοξε νικητή). Όλες αυτές οι διακρίσεις προς τους νικητές συνδέονται με πανάρχαιες λατρείες και παραδόσεις. Η μάλλινη ταινία, ιδιαίτερα διαδεδομένη στη λατρεία, συνήθως στόλιζε ιερά αντικείμενα. Η

Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Κρετένων

δύναμή της επιτεινόταν με το κόκκινο χρώμα και μεταβιβαζόταν σε αυτόν που τη φορούσε. Το κλαδί του φοίνικα συνδέεται άμεσα με το Θησέα, που γυρίζοντας από την Κρήτη οργάνωσε στη Δήλο αγώνες για να τιμήσει τον Απόλλωνα και οι νικητές στεφανώθηκαν με κλαδί φοίνικα.

Στολισμένοι με τα σύμβολα της νίκης τους προχωρούσαν οι εκλεκτοί προς το ναό, ενώ ο κόσμος τους έρριχνε με φύλλα και άνθη. Η *φυλλοβολία* αυτή συνδέεται με την πανάρχαιη λατρεία της βλαστήσεως, στην οποία είχαν τις ρίζες τους οι αγώνες. Μέσα στο ναό τα στεφάνια από κλαδί αγριελιάς περίμεναν έτοιμα πάνω στη χρυσελεφάντινη τράπεζα, έργο του γλύπτη Κολώτη ...Οι ολυμπιονίκες ένας ένας ανέβαιναν στον πρόναο και στεφανώνονταν με το τιμημένο έπαθλο. Η τελετουργία αυτή είχε την έννοια της μυστικής επικοινωνίας θεότητας και ανθρώπου. Το στεφάνι σήμαινε πάντα τη μεταβίβαση των δυνάμεων που επενεργούν στη βλάστηση σε αυτόν που το φορεί. Ο νικητής λογιζόταν ευνοούμενος των θεών, γιατί μόνο χάρη στη βοήθειά τους μπόρεσε να πετύχει τη νίκη. (σελ. 116-119)

Τιμές της πατρίδας στους νικητές.

... Την πανηγυρική είσοδο ακολουθούσε η θρησκευτική πομπή του νικητή μέσα στην πόλη, ενώ τα συγκεντρωμένα πλήθη τον έρριχναν με λουλούδια και φύλλα. Ο νικητής πήγαινε πρώτα στη μεγάλη κεντρική πλατεία και μετά στο ναό του πολιούχου θεού, στον οποίο πρόσφερε θυσία και του αφιέρωνε το στεφάνι του, όπως οι στρατιώτες που γύριζαν νικητές από εκστρατεία αφιέρωναν στο θεό τα λάφυρά τους. (σελ.136-137)

Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Κρεστένων

3) ΑΘΛΑ ΑΘΛΗΤΕΣ ΚΑΙ ΕΠΑΘΛΑ

Πάνος Βαλαβάνης

(Ερευνητές)

Η μεγάλη θεά και οι παναθηναϊκοί αμφορείς.

Το έπαθλο των γυμνικών και ιππικών αγώνων των Παναθηναίων ήταν ένα χαρακτηριστικό προϊόν της Αττικής, άμεσα συνδεδεμένο με την τιμωμένη θεά. Πρόκειται για το **παναθηναϊκό λάδι**, που παραγόταν από τις ιερές ελιές της Αθηνάς, τις **Μορίες**. Το λάδι αυτό μοιραζόταν στους νικητές μέσα σε μεγάλα ζωγραφισμένα πήλινα αγγεία, τους παναθηναϊκούς αμφορείς. Αυτοί στην κύρια πλευρά τους έφεραν τη μορφή της Αθηνάς προμάχου, περιστοιχισμένη από δύο κιονίσκους με πετεινό στην κορυφή. Δίπλα στον έναν κιονίσκο γραφόταν πάντοτε η επιγραφή «ΤΩΝ ΑΘΗΝΗΘΕΝ ΑΘΛΩΝ», δηλαδή «από τους αγώνες των Αθηναίων», που δήλωνε και εγγυόταν την προέλευση του αγγείου και του λαδιού. Στην πίσω πλευρά απεικονιζόταν πάντοτε σκηνή από το αγώνισμα, στο νικητή του οποίου θα δινόταν το αγγείο ως έπαθλο.

Από μια σημαντική επιγραφή που είχε στηθεί στις αρχές του 4^{ου} αι. π.Χ. στην Ακρόπολη, πληροφορούμαστε για τα **βραβεία** (τον αριθμό και το είδος τους), που έπαιρναν την εποχή εκείνη σε κάθε αγώνισμα όχι μόνον οι πρώτοι αλλά και οι δεύτεροι νικητές, διάταξη που δεν υπήρχε σε κανέναν από τους πανελλήνιους αγώνες. Μαθαίνουμε λοιπόν ότι ο *παις* νικητής στο αγώνισμα του δρόμου σταδίου έπαιρνε 50 αμφορείς γεμάτους λάδι, ο *έφηβος* 60 και ο *άνδρας* 70, ενώ ο δεύτερος νικητής έπαιρνε πάντοτε το 1/5 της ποσότητας του πρώτου.

Στα βαρέα αγωνίσματα (πάλη, πυγμή κλπ) το βραβείο ήταν 30, 40 και 50 αμφορείς για τους πρώτους νικητές ανά κατηγορία. Στα ιππικά, τα έπαθλα ήταν πλουσιότερα και έφθαναν ως 140 παναθηναϊκούς αμφορείς για τον πρώτο νικητή της αρματοδρομίας, στοιχείο που δείχνει πως το αγώνισμα αυτό ήταν από τα εντυπωσιακότερα και τα πιο αγαπητά στο κοινό.

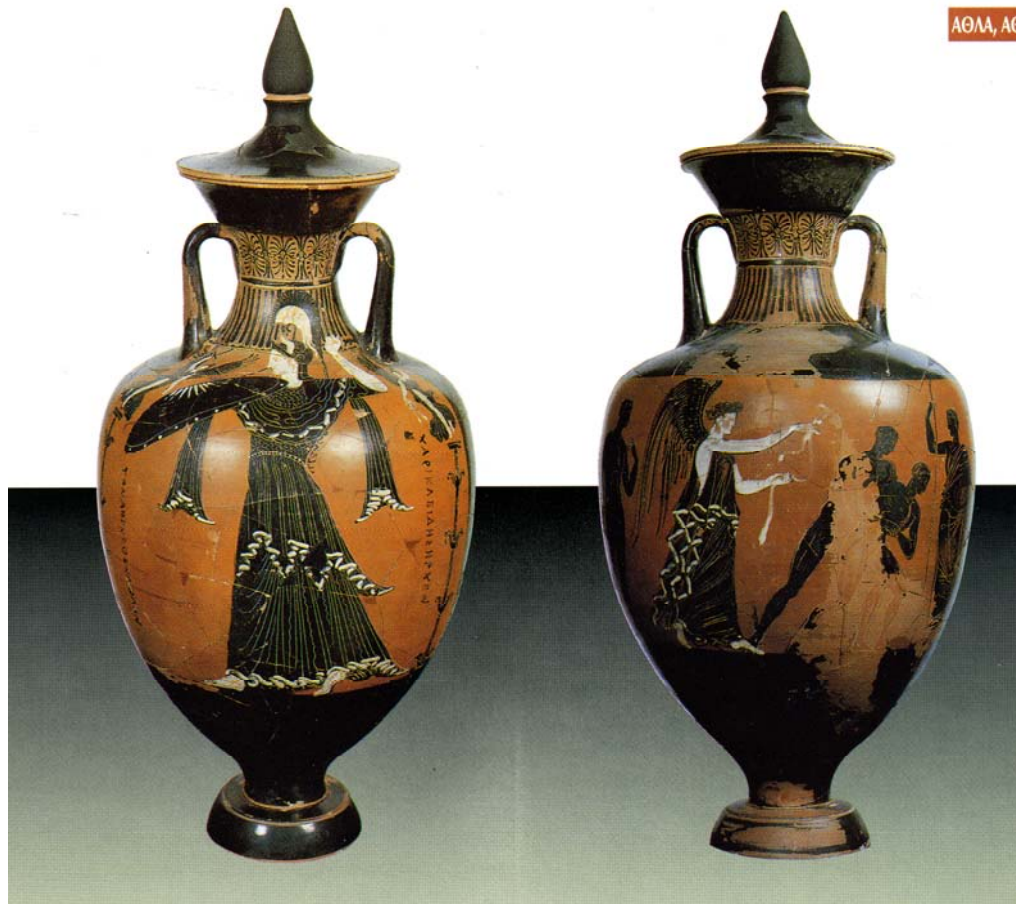
Με δεδομένο ότι οι κανονικοί παναθηναϊκοί αμφορείς είχαν ύψος 60-70 εκατοστά και μέγιστη διάμετρο 35-45 εκατοστά, συμπεραίνεται ότι ο καθένας χωρούσε 35-40 κιλά λάδι. Άρα ο άνδρας νικητής του δρόμου σταδίου, που έπαιρνε ως έπαθλο 70 αμφορείς, κέρδιζε περίπου 2,5 τόνους, ενώ ο πρώτος νικητής στην αρματοδρομία περίπου 5 τόνους λάδι!

Γνωρίζοντας ότι ένας αμφορέας χωρούσε περίπου ένα μετρητή λαδιού (δηλαδή 29,3 λίτρα), που τον 4^ο αι. π.Χ. κόστιζε 12 αρχαίες δραχμές, συμπεραίνουμε καταρχήν ότι οι 70 αμφορείς απέδιδαν 840 δραχμές και οι 140 1.680 δραχμές. Με βάση το ημερομίσθιο του τεχνίτη, που, όπως μαθαίνουμε από τις οικοδομικές

Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Κρεστένων

επιγραφές του Ερεχθείου, στο τέλος του 5^{ου} αι. π.Χ. ήταν 1 δραχμή, διαπιστώνουμε ότι το έπαθλο στην αρματοδρομία αντιστοιχούσε σε ημερομίσθια τουλάχιστον 5,5 χρόνων. Ή για να κάνουμε ορισμένους παραλληλισμούς με τιμές γνωστών αγαθών της ίδιας περίπου εποχής, ο νικητής με τα χρήματα αυτά είχε τη δυνατότητα να αγοράσει 10 γερούς δούλους ή ένα κοπάδι 140 προβάτων ή τρία σπίτια στην εξοχή ή ένα καλό σπίτι στην πόλη! (σελ. 44-45)

Εικ. (σελ45).
Οι δύο όψεις ενός παναθηναϊκού αμφορέα.

Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Κρεστένων

4) ΟΛΥΜΠΙΑ

Ο αρχαιολογικός χώρος και τα Μουσεία

Ολυμπία Βικάτου

(Εκδοτική Αθηνών)

Το Μουσείο της Ιστορίας των Ολυμπιακών Αγώνων της αρχαιότητας

Αίθουσα 3

Η προετοιμασία των Αθλητών.

.... Στην Ολυμπία η προπόνηση γινόταν στο Γυμνάσιο και την Παλαίστρα.

Οι αλείπτες πριν την προπόνηση άλειψαν το σώμα των αθλητών με λάδι για να μαλακώσουν οι μύες. Στη συνέχεια έριχναν πάνω τους ψιλή άμμο, για να αποφεύγεται η ολίσθηση κατά την προπόνηση. Η προετοιμασία αυτή γινόταν σε ειδικούς χώρους της Παλαίστρας, το ελαιοθέσιον και το κονιστήριον. Μετά την προπόνηση οι αθλητές αφαιρούσαν από το σώμα τους το λάδι, τη σκόνη και τον ιδρώτα με τις στλεγγίδες (ξύστρες), και στη συνέχεια χρησιμοποιούσαν για τελικό καθαρισμό τα λουτρά. (σελ. 130-131)

Εικ. (σελ. 132)

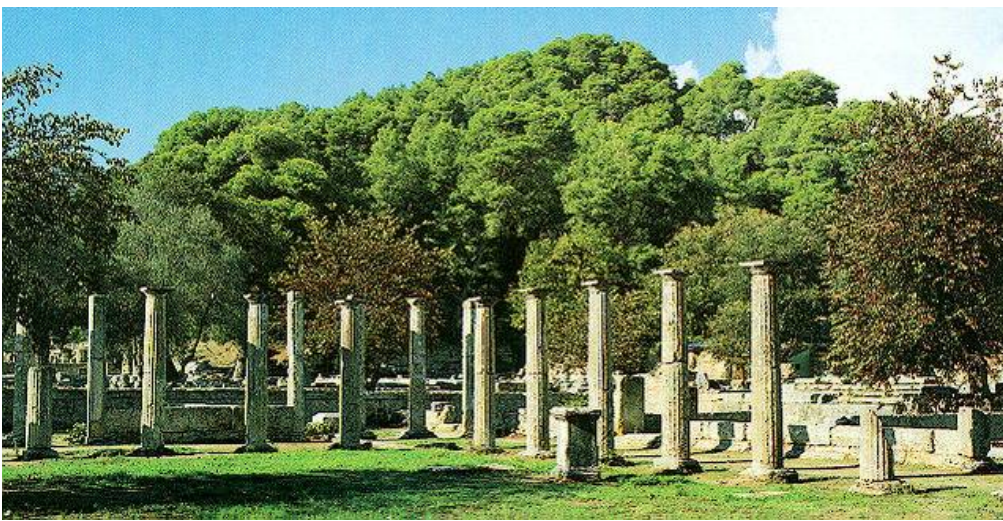
Οι αρύβαλλοι ήταν μικρά αγγεία που περιείχαν αρωματικό ή κοινό λάδι, που χρησιμοποιούσαν οι αθλητές για την επάλειψη του σώματος. Η επάλειψη, και ταυτόχρονα η μάλαξη των μυών, πριν αλλά και μετά την προπόνηση, γινόταν από τους «αλείπτες». Η διαδικασία ήταν απαραίτητη για την καλή προετοιμασία των αθλητών.

Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Κρεσσένων

Ο αρχαιολογικός χώρος Η Παλαίστρα

Η Παλαίστρα, που χρονολογείται στον 3^ο αι. π.Χ., είναι μεγάλο τετράγωνο κτίριο (66,35 χ 66,75 μ.) με κεντρική περίστυλη δωρική αυλή, που περιβάλλεται από στοές με αρκετά δωμάτια γύρω τους, όπως το ελαιοθέσιον (χώρος όπου οι αθλητές άλειψαν το σώμα τους με λάδι πριν από την προπόνηση), το κονιστήριον (χώρος όπου έριχναν ψιλή άμμο στο σώμα τους), αποδυτήρια, λουτρά, αίθουσες διδασκαλίας για ρήτορες και φιλοσόφους κ.α. Στην κεντρική αυλή οι αθλητές προπονούνταν στην πάλη, στην πυγμή, στο παγκράτιο και στο άλμα... (σελ.45)

Εικ. (σελ.156)

Χάλκινο ειδώλιο αθλητή. Ο νέος αποδίδεται στεφανωμένος στον τύπο του Κούρου. Έργο λακωνικού εργαστηρίου, μέσα του 6^{ου} αι. π.Χ. (Ολυμπία, Αρχαιολογικό μουσείο Β 2400)

Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Κρεττώνων

Εικ. (σελ. 157)
Τμήμα ψηφιδωτού δαπέδου με παράσταση Νίκης που στεφανώνει τον προσωποποιημένο Αγώνα του 5ου αι. μ.Χ. (Λάρισα Αρχαιολογικό Μουσείο ΜΛ/ΨΙ)

Εικ. (σελ.158)
Σύνθεση με χάλκινα φύλλα, καρπούς και κλαδιά ελιάς. Προέρχονται από κότινους – αφιερώματα Ολυμπιονικών στο Ιερό του Διός. (Ολυμπία, Αρχαιολογικό Μουσείο)

Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Κρεστένων